

Славица Гароња
ОД ЦРВЕНОКОСЕ БОГИЊЕ ДО СЛЕПИХ ПЕВАЧИЦА
Трагом матријархата на Балкану и „женског начела”
у српској народној песми

ПОСЕБНА ИЗДАЊА

Уредник
Зоран Колунџија

Рецензент
проф. др Драгана Вукићевић

На корици
Богиња с уздигнутим рукама (Египат)

Copyright © Прометеј 2023.

Издавање ове публикације подржали су

Министарство културе и информисања Републике Србије

Град Нови Сад – Градска управа за културу
[Ставови аутора изнети у књизи, не изражавају ставове
органа који је доделио средства за суфинансирање]

Славица Гароња

ОД ЦРВЕНОКОСЕ БОГИЊЕ ДО СЛЕПИХ ПЕВАЧИЦА

Трагом матријархата на Балкану и „женског начела“
у српској народној песми

ПРОМЕТЕЈ
Нови Сад

САДРЖАЈ

Поводом ове књиге	7

I

ПРОЛОГ О ВЕЛИКОЈ МАЈЦИ

Бахофенова теорија о старом религијском систему (религија Старих) и његовој насилној смени	15
Трагом психоаналитичких и археолошких теорија Ериха Нојмана и Харалда Хармана	30
Археолошки артефакти – божанства (женске фигурине) или матријархалне неолитске заједнице на тлу Србије (Балкана) и Медитерана	59
Свадба као обред прелаза – патријархални брак као облик потчињавања жене	83

II

МЕДИТЕРАНСКО-БАЛКАНСКА ГИНЕКОКРАТИЈА И СРПСКА НАРОДНА ПЕСМА

Смена религијских система (по теорији Ј. Ј. Бахофена) и њихови трагови у српској народној песми	95
„Женско начело” у српским народним лирским песмама и баладама	123
Женски ликови / типови наше народне епике у чланцима и беседама Лазе Костића .	149
Жена патријархата у нашим лирским песмама и баладама (типови и јунакиње)	158
Жена патријархата у епској народној песми	182
Владарке	184
Царица Роксанда (царица Јелена, жена цара Душана)	184
Царица (књегиња) Милица	186
Деспотица Јерина Бранковић („проклета Јерина”) и епска мизогинија	193

Женски ликови / типови у Косовској (и посткосовској) епици	198
Косовка девојка („трагична вереница”)	198
Мајка Југовића (трагични лик мајке)	206
Мајка Јевросима – мајка саветница (прототив Велике Мајке)	209
Остали типови жена (љуба) у српској народној епици	212
Неверна љуба	212
Племенита љуба	219
Жена-стваралац у српској усменој поезији Вукове слепе певачице (Стилске карактеристике женских казивача и проблем ауторства)	236
Слепа Степанија	238
Слепица из Гргуреваца	241
Слепа Живана	247
Слепа Јелена-Јеца	252
Епилог	254

III МАТРИЈАРХАЛНИ ПРЕЖИЦИ У САВРЕМЕНОЈ КУЛТУРИ И КЊИЖЕВНОСТИ

Ребека Вест и балкански мит	259
Заборављене књижевнице међуратног српског романа	280
<i>Једносратне куће</i> – један пропуштени топос о старом Београду или побуна женског принципа у грађанској класи	302
Женски принцип и фолклорна епика у поеми Милосава Тешића <i>Калопера Пера</i>	330
Матерински принцип између две идеологије (Дијана Будисављевић)	352
Генеza постколонијалног дискурса или повратак првобитном женском принципу (студија о делу Б. Вонгара и Ж. М. Г. ле Клезивоа)	359
Словенски матријархат – <i>Opus magnum</i> Евелина Гаспаринија	372
Попис илустрација	385
Индекс имена	391
Белешка о ауторки	401

ПОВОДОМ ОВЕ КЊИГЕ

Признајем искрено да, док за своје остале књиге не марим много... „Обреди прелаза” су ми као гео моја властитошћела, проистекли из неке врсте унутрашње просветљења које је најло учинило крај њимини у којој сам се коврцао њово десет година.

Арнолд ван Генеп

*Увиђамо од њочейка да је њо велики женски свеј митолошке основе
Божо Вукадиновић, Поезија Ђорђа Марковића Кодера*

Још давно, наслутивши чудесан свет који се помаљао иза наслова обимне књиге *Матријархални*, Јохана Јакоба Бахофена (у преводу Олге Кострешевих), купила сам је давне 1990. године, на излету у Сремским Карловцима, не слутећи да ће то бити (још) једна моја целоживотна мисија и истраживања, која су (коначно) резултирала овом књигом. Бахофену сам се враћала три пута. Први пут као читалац „са подвлачењима”, други пут, изводећи његов систем за сопствене увиде и свој рад, а трећи пут, готово га свакодневно узимајући у руке, за предавања на докторским студијама и пишући уводне странице ове књиге. Са све већом зрелошћу и временским одмаком, Бахофенова студија, написана још половином 19. века (1861), али неразумљива савременицима и један век касније, полако се уклапала у најновија истраживања и нове важне књиге научника 20. века, чија су интердисциплинарна истраживања све више њему (а и мојим увидима) давали за право. Тако је постепено нарастала и ова моја књига. Највећи део *Црвеносе бојње* настајао је упоредо са мојим истраживањем историје српског женског књижевног стваралаштва 19. и 20. века (започетог у књизи *Жена у српској књижевности*, 2010), када је већ тада, због обима, замишљени део о женском уделу и присуству у српском усменом стваралашву морао бити изостављен. Касније је овај рукопис само растао – пре свега, проширен у првом делу најновијим теоријама Е. Нојмана и Х. Хармана, који су ме учврстили у уверењу да у српској народној песми (како лирској и нарочито баладама, као и у епизи), преживљава једно изузетно витално и древно матријархално (религиозно) начело, односно,

чврсто устројство *женскої йринциїа*, чији је и српски језик баштиник, а које се протезало у једном великом балканско-медитеранском културолошком појасу, захватајући све до дубљих зона Мале Азије, приобаља Црног мора, као и целокупног Медитерана око Средоземног мора.

Посебна истраживања у том смеру (о лирици и баладама, као и о ставовима Лазе Костића, који је произвео термин „женско начело“) објавила сам као посебне студије (и у књизи *Од Цариграда до Будима*)¹, а са „старим знанцем“, Бахофеном, непрестано му се враћајући, коначно и о његовом раду уобличио студију, такође објављену у престижном италијанском зборнику Il Solle Luna. Сва остала поглавља о *женском йринцију* у српској народној поезији, изворно су написана за ову књигу.

Било је веома тешко именовати основне смернице овог истраживања, у чему је фигурирало неколико наслова (синтагми): *мајријархат*, *мајеринско йраво*, „*женско начело*“ (Л. Костић), *женски йринциј*. Најзад сам се определила за поетски наслов, који ми је као „кровна конструкција“ ове књиге био од великог подстицаја и значаја: Црвенокоса Богиња, фигурина пронађена на терену Оцака 1989, стара око 7500 година, вајарско ремек-дело неолита, симболично је оваплоћење женског принципа, које је, нема сумње, било део велике женске неолитске културе и религије на овом делу Балкана, али и шире – имајући своје далеке аналогije у „преддинастичком раздобљу“ у Египту (Нојман, табла XIII). Доживљај њеног виђења поводом изложбе у Народном музеју 2020. године, смаграм иницијалним мотивима и прекретницом за настанак ове књиге. Црвенокоса богиња – са својим религиозно-естетским атрибутима (црвена коса), и изразитим естетско-еротским наглашавањем облика (обиља, плодности, рађања), представља једно ведро, плодно и идеално уметничко оваплоћење жене, али и читаве (неолитске) културе и религије са овог простора, и нема сумње да су њени генетско-психолошки рецидиви преживели, па и сада живе у некој од наших (блиских) преткиња, односно, савременица на истом тлу. Она је онај временски маркер од када сежу и нека сећања као религијски прежици, сачувани и у нашој народној песми (преобликовани неолитски прежици), чија су се веровања само амалгамисала са новим становништвом које је пролазило, мешајући се са старим, или се трајно задржало на овим просторима.² Симболичан *крај усмености*, садржан је у другом делу синтагме (наслова) ове књиге – у Вуковим (слепим) певачицама, које су нас (а често и без записаног имена) вечно задужиле неким од најлепших

¹ Славица Гароња Радованац, *Од Цариграда до Будима: асијекти...* Академска књига, Нови Сад, 2014.

² У тренутку завршетка ове књиге, појављује се на српском језику (у преводу Ивана Димитријевића, Прометеј, 2022), капитално дело *Словенски мајријархат*, Евелина Гаспаринија, објављено на италијанском још 1973. године, и зачудо, скоро пуних пола века без икаквог одјека у нашој фолклористици. У овој обимној студији од преко хиљаду страница, заснованој на компаративној етнографској, али и лексичкој грађи словенске провенијенције, Гаспаринија показује управо оно, што је идеална допуна нашем истраживању, а то је *словенски мајријархални контекст* Словена, *иа иако* и *Срба*, сачуван (и) у српској народној песми, чиме се ове две књиге увелико допуњавају, постају комплементарне, али се не преклапају, чинећи оно неопходно упориште у многим увидима и нашој књизи, иако у тренутку настанка овог рукописа нисмо знали за њу.

српских народних песама, тј. сачуваних старих знања и веровања у њима, пренетих из дубине векова, све до доба Вука, али и наше новије писмености.

Нисам одолела да у трећи део књиге не уврстим и неколико важних радова о савременицама и савременим темама, као наставак истраживања из моје претходне две књиге на ову тему – у којима видим жилаве прежитке матријархалног начела и у (углавном) прећутаних имена и дела српских књижевница прве половине 20. века. То су радови о српском женском роману, и то кроз два рада: о заборављеним српским књижевницама које су писале између два светска рата (Љубица Попадић, Марица Вујковић, Љубица Радоичић), а посебно поглавље посвећујем роману *Једносрајине куће* (1953) Љубице Радоичић, као важну линију у континуитету женског романеског стваралаштва код нас на половини 20. века, једној правој „форсајтовској слици” грађанске епохе предратног Београда, али и специфично ове теме, у коме архетипски, побуњени женски принцип *rag excellence* представља тематско тежиште овог романа – а да је реч о књижевници, практично непозатој и искљученој из свих важнијих књижевних прегледа у нашој култури. Ту сам уврстила и капитално дело у светским оквирима, о нама – једне Енглескиње – Ребеке Вест, која још није довољно ишчитана у нашој средини (и наравно, не мора бити доследно читана само у „матријархалном кључу”). Пажњу посвећујем и погледу на јединствену збирку Милосава Тешића, *Калопџера Пера*, у којој је предмет опевања *женски њринциј* у свим својим варијететима, на историјској и фолклорној потки у српској културној баштини, што је на неки начин, сводни повратак на почетак уводних радова у овој књизи. Најзад, књигу сам завршила неким од феномена (трагичног) 20. века, у којем је на најдиректнији начин активиран виталистички, творачки матерински принцип, а против мушке производње насиља и уништења (кроз рат и идеологије попут парадигме Зла – усташке Независне државе Хрватске, а кроз спасавање српске деце, масовно и насилно одвојене од родитеља, често са изгубљеним идентитетом – чему је допринела и комунистичка идеологија), оличен у личности Дијане Будисављевић, која је сама еманација основног делокруга женског принципа – материнства и заштите потомства по сваку цену. Замишљена као идеја, а ипак неостварена у овој књизи, јесте тема и о женама-ратницама, наследницама „амазонских чета”, односно, древни епски модел „делије девојке”³ активиран у оба светска рата 20. века код нас, на примерима, од Милунке Савић и осталих, мање познатих хероина у српској војсци у Првом светском рату, до масовног женског учешћа у партизанском покрету током НОБ-а у Југославији, рецимо, у примеру Јованке Будисављевић Броз у Другом светском рату – кроз чије животне примере увиђамо васпостављање древне патријархалне матрице, са истим резултатом. Када

³ Ове теме се ипак дотичем у раду „Жена у Великом рату у Србији 1914–1915”, који се налази у мојој књизи *Жена и идеологија у српској књижевности* (ФИЛУМ, Крагујевац, 2017), стр. 17–38.

је у кризним (ратним) ситуацијама жена незамењива мушкарцу, добија сва права (и обећања), али када се успостави мир и стари (патријархални) поредак, она је поново бачена на друштвену маргину (Милунка Савић), уклоњена са јавног простора, са декларативним „правима” (бивше партизанке) и враћена у своју примарну (породично-брачну) улогу, односно, тек као (неми) пратилац моћном мушкарцу (Јованка Броз).

Изучавајући првобитну светост и обожавање женског (материнског) принципа, који је у дијаметралној супротности са женском позицијом у готово целокупном каснијем периоду (писане) „мушке” историје, а тако је и данас – ова истраживања ипак, не припадају владајућим феминистичким теоријама, у које се српска усмена поезија најмање уклапа.⁴ Желела сам да расветлим један феномен, којим се бавим скоро три деценије, да бих себи, а онда и свима које ова тема интересује, разјаснила и неке другачије токове цивилизације, сачуване у најстаријем – усменом стваралаштву, као начинима мишљења чији смо често несвесни баштеници, а који, истумачени у (н)овом кључу доводе до чудесних открића, а многе нелогичности нама једино познате цивилизације засноване на патријархату и монотеистичким религијама, тек сада складно долазе на своје место. Најзад, то су они исти увиди, до које долази и сјајна студија Јелене Арсенијевић Митрић у књизи *Terra Amata vs. Terra Nulius* којој посвећујем последњи текст – а где кроз анализу уметничког ангажмана савремених светских писаца (М. Атвуд, Ле Клезио и Вонгар) – долазимо до саме суштине првобитног матричнеарног и хуманијег друштвеног поретка на читавом простору планете, на свих пет континената (у складу с чувањем и обожавањем Мајке Земље као врховног божанства). Посвећујући им своја дела, ови писци са светском репутацијом, уствари, дијагностикују савремену цивилизацију, али стварају и суморну дистопију (попут романа Маргарет Атвуд) као резултат помахнитале западноцивилизацијске матрице владавине светом (кроз насиље и перманентно изазивање кризе), оличене у неоимперијализму и постколонијализму, а чији је врхунски „производ” савремени (пост)колонијални ум. Западна цивилизација белог човека „који је протерао Бога”, емпатију и осећај, а уздигао „ледену” интелигенцију без душе – уништивши претходно све домородачке народе старих религија насталих на очигледној матријархалној матрици, а као врховну вредност, уздигао профит и потрошача, уместо мислећег човека – на добром је путу да уништи цивилизацију у целини, што је опомињућа порука, чиме завршавам ову књигу.

Далеко од свеобухватности (наведене теме и идеје у овој књизи сматрам тек насловима много дубљих истраживања и промишљања која би требало разрадити), напомињем да из оваквог угла посматрана историја човечанства, кроз

⁴ Напомињем да је сјајна студија Слободана Антонића *Искушења радикалног феминизма (Catena mundi, 2021)*, иницирала да до краја уобличим ову књигу, тј. напишем нека од њених кључних, уводних поглавља.

матријархалне прежитке, отвара низ занимљивих питања: од религиозне трансформације, суштински матријархалних, евроазијских и медитеранских народа, чији се култ матријархалне богиње са дететом, трансформисао и у хришћански иконички култ првог реда – представу Богородице са малим дететом (Христом), што је подробно ликовно документовано у књизи Ериха Нојмана *Велика Мајка*. Разлог зашто сам и у мојој књизи инсистирала на документарним прилозима женских божанстава, нарочито у њеном првом делу, како оних најпознатијих (које сам и сама фотографисала на бројним путовањима по Медитерану)⁵, тако, још више, оних неолитских богиња са нашег тла, јесте што археолошких резултата из Србије углавном нема, а реч је, можда, о најгушћим археолошким неолитским налазиштима, са најраскошнијим варијететима једног истинског центра цивилизације Старих. Жилави матријархални прежици могу се кроз овакав угао посматрања уочити у готово свим феноменима и нашег савременог живота: од назива земаља (држава) које су готово увек женског рода, затим, уметничке фигуралне представе Слободе у женском облику („Слобода на барикадама” – Делакроа), све до психолошке акумулације и окупљања народа око историјских женских фигура (царице: Катарина Велика, Марија Терезија, краљица Елизабета), кроз које, заправо преживљава архетип Матице, тј. колективно несвесног окупљања друштва / нације, око „мајке” и врховне владарке... Све се то може заокружити могућим промишљањима о, и даље доминирајућој „мушкој визури” света уметности, па и нарочитој злоупотреби жене (рецимо, у филму 20–21. века) – што свакако спада у домен социологије културе. Можда нам ова сазнања могу помоћи да се снађемо у све хаотичнијој, нехуманијој и неизвеснијој свакодневници савремене цивилизације.

У Београду, 10. јануар 2021 – 23. јун 2023.

Славица ГАРОЊА

⁵ И најновија ископавања у Микени, доносе фасцинантан увид у, суштински, веома високу – аналогну критској и религиозно типично „женску” цивилизацију, женских богиња, што увелико мења уврежена мишљења о историји античке Грчке, а у шта сам имала прилике да се лично уверим управо током лета када сам завршавала ову књигу (2022), чије примере из Музеја у Микени, такође доносим у прилогу.

I

ПРОЛОГ О ВЕЛИКОЈ МАЈЦИ

БАХОФЕНОВА ТЕОРИЈА О СТАРОМ РЕЛИГИЈСКОМ СИСТЕМУ (РЕЛИГИЈА СТАРИХ) И ЊЕГОВОЈ НАСИЛНОЈ СМЕНИ

Првобитну породицу – нема сумње – сачињавали су мајка и дете.⁶ То је основна ћелија друштва и законитост из које је настало читаво човечанство, односно, прва људска заједница. Обожавање жене и њене рођајне моћи је прва религија, прво чудо и култ, очуван и у археолошким артефактима (већ добро истражених) у свету (Liversejdž 2010; Nojman 2015), али нажалост, са заобиђеним и ненотираним, а веома присутним и вредним археолошким артефактима пронађеним на простору Балкана (поготово Србије), односно у неолитским насеобинама, које у јединственом културном појасу представљају читаву једну заокружену и дуговеку цивилизацију: од Тисе и ушћа Саве и Дунава, дуж Мораве до Плочника и Косовског Поморавља, са високо развијеном религијом и културом (као и привредом и трговином), чији центар је вероватно представљала Винча, а која тек однедавно има своје достојне истраживаче и објављене студије (Белица, Медведњак). Та открића бројних неолитских насеља на нашем тлу и спољашња обележја једне високо развијене цивилизације, тек однедавно испуњава и дубљим унутрашњим смислом – као јединствене појаве и системе – наравно, и много шире од Балкана, односно, као део једног јединственог света и моћне цивилизације, где је целокупна религија и живот на земљи, тј. прво друштвено устројство представљала жена, тачније женски рођајни принцип – материнство. (О томе су додуше, код нас већ пре три деценије писали Миодраг Павловић и Зоран Мирковић⁷, у једном интуитивно-луцидном, надах-

⁶ То је у дијаметралној супротности са Енгелсовом књигом *Порекло породице* и утабаним флоскулама о мушкарцу-ловцу и ловачким групама које снабдевају своје породице храном, и оцу као оснивачу прве породице, са јасно подељеним родним улогама жене и мушкарца, тј. примарном улогом датом оцу.

⁷ Миодраг Павловић, *Поетика жртвеног обреда* (Нолит, 1987); Зоран Мирковић, *Ерос-Бол-Жена-Бој* (Рад, Београд, 1999). О обе књиге сам писала у својој књизи, *Из сенке* (КОС, Београд, 2003).

нутом, есејистичком контексту, остајући суштински, без адекватног одјека, као спорадичне појаве).

Мајка с геџетом
(Народни музеј Јагодина, Србија)

Да ли се нешто сачувало и у усменом памћењу, и у српском језику? Да, зачујујуће много. Део велике целине прекиривене скрамом заборавља, заборављених значења и култова, лако израћа кроз жилаво сачуване обредне прежитке, које треба ишчитати и истумачити у том кључу – када се јављају чудесна откровења, а многе нелогичности (историје) долазе на своје место.

Феномен матријархата, као што је наведено, очичо је још пре 150 година швајцарски научник Јохан Јакоб Бахофен (о чијој теорији ћемо детаљније у наредном поглављу). Већ тада, његова револуционарна студија *Матријархати* (1861)⁸, кроз

⁸ Johan Jakob Bahofen, *Matrijarhat*; prevela s nemačkog Olga Kostrešević, Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića, Sremski Karlovci, 1990.

доследна и систематична истраживања из више научних области, а нарочито кроз резултате уобличене у теорију о материнском праву које је у свету старе ере егзистирало пре познате историје, били су довољно неразумљиви за научну средину 19. века – у зениту Дарвинове теорије и врхунца вере у моћ човековог разума и индустријских проналазака, што се продужило и у следећих сто година. Тек најновија интердисциплинарна истраживања (најпре психоанализе, археологије, антропологије, етнологије и историје религије), дају му за право, штавише, представници ових истраживања много дубље и радикалније подвлаче и проширују иницијацијску улогу жене / женског принципа у освиту цивилизације, као прве религије и људске културе. То се само све више учвршћује данашњим истраживањима и открићима.

Полазећи суштински, од космичког календара, и Бахофен пре једног столећа наводи да је „у основи целог система религија старог света...однос између полова наилазио свој космички израз у односу Месеца и Сунца”, тј. „борба полова је борба Сунца и Месеца за првенство на Земљи”. (80–81), а да је Медитеран некада био средиште *једне универзалне религије* која је владала укупним старим светом (44–45), рекапитулирајући своја истраживања: „Свуда систем, свуда повезаност, у свим појединостима израз једног великог основног закона...” (14). Уобличавање односа међу половима, саображено је са космичким процесима, у почетку, у једном од најзначајнијих средишта култа Месеца. „Са месечевим менама се идентификује Земља, ноћ, као хтонична сила, замишља се као мајка, доводи у посебну везу са женом. Месец заузима онај средишњи положај који Стари означавају као граничну регију између светова”. Укратко, Бахофенова теорија о матријархату или систем, заснована на истраживању на основу историјског, религиозног, митолошког, лексичког, археолошког и књижевно-фолклорног материјала, кроз трагове из четири средоземне регије: Ликије у Малој Азији, Крита, Атине и старог Египта (да би он то проширио још неким грчким колонијама – острвима, као и провинцијама у јужној Италији, као и предњом Азијом, све до Индије и Северне Америке), може се свести на процес који је у основи некада давно претрпео (насилну) религијску смену два система на земљи – матријархални који је замењен патријархалним, а најуже повезан и саображен са својим космолошким моделима: Месец (лунарни), као владавина жене је замењен Сунцем (соларним) култом, односно, мушким принципом.

Испитујући положај матријархата кроз античке споменике и натписе на њима као и у миту, на којем добрим делом заснива своја истраживања, наводећи да „митску традицију ваља признати као прво сведочанство древног доба” (11), Бахофен такође изводи закључке, који ће у његово доба (половином 19. века) наићи на неразумевање и неприхватање:

„Митско предање се... јавља као веран израз закона живота оних времена у којима лежи основа повесног развитка старог света, као манифестација првобит-

ног начина мишљења”... „А почетак свеколиког развоја лежи у миту. Стога се свако дубље истраживање старог доба неизбежно своди на њега. Он је тај који у себи носи изворе...” 12–13). Са закључком: „Творевине породичног права у познијим периодима античког доба нису никакве изворне прилике, већ су последица претходних ,старијих ступњева живота...”, уочавајући управо у досадашњим склопова историја старог века „велике празнине” (14).

Реконструишући велику религију матријархата („без ње није разумљива ниједна страна старог живота”), која је у Средоземљу претходила Хомеровом добу, а памте је и његови епови, Бахофен наводи:

„За жену се везује прво уздизање људског рода, први напредак до одгоја и регулисаног бивствовања, пре свега, прво религиозно васпитање” и даље: „У светлости сатурнијске безазлености појављује нам се тај *старији људски род* који је, подређујући све своје бивствовање закону материнства, потомцима дао главне црте за слику сјајног покољења. Колико нам сада у *Хесиодовом ојису разумљиво њостјаје искључиво истишцање мајке*, њене непрекидне брижне неге и вечне незрелости сина који, ратући више телесно него духовно, све до дубоке старости уз мајчину помоћ ужива у спокојству и обиљу које пружа земљораднички живот...” (мој курзив, 18).

Као основну вредност друштва, уграђену у саму срж матријархалног, гинекократског друштва, Бахофен издваја – *свейовезаност*, кроз емоцију, алтруизам, спајање, љубав:

„За првенство хијератични печат гинекократске културе јамчи унутрашња настројеност женске природе, она дубока, тајанствена свест о Богу која, стапајући се са *осећањем љубави*, жени, особито мајци, даје религиозно посвећење које најмоћније делује у најдавніјим временима... У свим временима је жена, усмеравајући свој дух ка натприродном, божанском, ка ономе што измиче законитости, ка чудесном, највише утицала на мушки пол, на образовање и одгој народа... Старије од мушког је женско пророчанство, истрајнија је у верности очувања, 'крућа у вери' женска душа... нарочито на пољу култа и у поштовању церемонијала...” (мој курзив, 21).

У овом дефинисању, Бахофен филозофско-поетски наглашава да „материнска љубав, та тајанствена сила која подједнако прожима сва бића земаљског стварања... делује као божански принцип љубави, сједињавања, мира. У неговању плода своје утробе жена се раније од мушкарца учи да своју брижну љубав пренесе *преко ираница властитој ја* на друга бића и да сав свој изумитељски дар, који поседује њен дух, усмери ка одржавању и улепшавању туђег бивствовања. Од ње полази свако развијање одгоја, од ње полази свако добротинство у животу, свако предавање, свака нега и свака нарицаљка...” (мој курзив, 16). И даље: „Али љубав која потиче од материнства је не само дубља него и општија и обухвата

шире кругове... Као што у принципу оца постоји ограничење, тако у принципу мајке постоји *принцип ошћивости*; као што онај први носи собом ограничавање на уже кругове, тако овај други не зна за неке границе, као ни природни живот. Од мајке, која рађа *пошћиве ошћиве браћство свих људи*, чија свест и признавање пропада са стварањем патернитета” (17). Значајно је још једно танано филозофско уочавање тог првобитног *осећања свести*: „Ниједно доба није толико колико доба матријархата придавало значај спољашњој појави тела, *нейовредивости тела*... ниједно није с толико љубави неговало лирско надахнуће, то првенствено женско душевно расположење, чије је корен у осећању природе...” Једном речју: „гинекократско бивствовање је уређени натурализам, његов закон мишљења је материјални, његов развој је претежно физички. Ступањ културе с којим је матријархат исто толико нужно повезан колико је добу патернитета стран и непојмљив.” (сви курзиви моји, 26).

Насилна смена религијских система

Идући овим трагом, Бахофен уочава (насилно) нестајање матријархата, да би ово било замењено патријархатом. Задирући у простор религије, у људском друштву та борба је трајала вековима и није била нимало мирољубива, напротив, била је врло насилна и драматична, о чему сведоче остаци неких предхомерских епова, теме античких трагедија и фрагментарних записа: „Свака прекретница у развоју односа полова окружена је *кравим дојађајима*, постепен миран развој много је ређи него насилни преврат. Нарастањем до екстрема сваки принцип изазива победу супротнога...” (мој курзив, 27). За прелазни период у овом процесу, сем смене лунарних богиња и њихових храмова соларним јунацима / божанствима, као кључ новог уређења односа међу половима Бахофен види – брачну везу – којом је нестало доба „нерегулисаног хетеризма”. Од „деметријског регулисања матринства који се уздиже изнад закона хетеризма” или „предности која се даје утроби што рађа”, до схватања да је то „нижи облик живота”, брак као производ новог религијског (соларног) система мушког принципа и патријархалног устројства у новим околностима, почиње жену да своди на „објекат уживања”, својину (попут територије), „који је њу унижавао”. „Сукоб је морао бити жесток”, пише Бахофен, јер по деметријском религијском принципу, „сам брак је кршење једне религијске заповести” („колико год непојмљив нашој данашњој свести”), јер: „Природа не обдaruје жену свим дражима, којима она располаже, зато да она увене у рукама једног појединца: закон материје одбацује свако ограничавање, мрзи све окове и сматра да је свака искључивост огрешење о божанственост...” Брак је одступање од природног закона материја, природног хетеризма...” (28). И даље: „У најразличитијим облицима *задржано сећање на неку велику њрекрејницу* у животу народа, без које није могла бити људска по-

вест. Сва искључивост материнства, *која не њознаје оца*, која децу приказује као посејани, повесна је колико и власт овога над очинством, каква се представља у деметријском матријархату... (мој курзив, 31). Овај сукоб огромних размера – забележен је и у митовима: „Први велики сусрет азијског и грчког света представља се као борба афродитско-хетеристичког с Хериним-брачним принципом, *а њовод за њројански рай своди се на каљање брачне њосћеље...*” (мој курзив, 32).

То је пратио, пише Бахофен, и религијски преокрет: „У борби хетеристичког с деметријским принципом, ширење дионизијске религије изазвало је нов обрт и нагли преокрет, погубан за целокупни одгој у античком добу. Дионис се јавља на челу *великих бораца њројив мајријархаја*, нарочито против његовог амазонског успона...који се свуда везује *за исцњенење закона брака*, и признавање истакнуте величанственоџсти своје властите мушко-фалусне природе.” (32). „Више од иједне друге је та религија, која је *закон брака уздила у своје средишње*” (сви курзиви моји, 33).

И сам напомињући да то прелази границе нашег искуства, Бахофен потенцира тај тренутак „с којом фалусни господар бујног природног живота одвлачи свет жена на нове путеве...” дефинишући дионизијски култ као „најзначајнији са којим се ушло у повест”. Инсистирање на еротској компоненти жене, које пристајући на ову врсту несвесног култичког подјармљивања, „захваљујући својој чулности и значају који придаје заповеди полне љубави, дубоко сродан с (еротском – прим. С. Г.) настројеношћу жене, он (бог Дионис) је ступио у везу првенствено с женским родом...и на њиховом одушевљењу засновао је своју моћ. Дионис је, у најпунијем смислу речи, *бој жена...* Оне су прошириле његову славу, довеле су га до победе ...” (мој курзив, 33).

Повлачење култичких симбола: класа и хлеба (Деметрин култ) пред Дионисовим грождјем, полно моћног бога, односно „млеко, мед и вода” (симболи старих матријархалних богиња – Артемиде Ефеске, Изиде - прим. С. Г.), непорочне жртве старог доба, узмичу пред опојним вином, које изазива замамност чулног задовољства...” (34). Тако „деметријску чистоту принципа матернитета, заменила је разоран утицај дионизијске религије” (35). То је дионизијско спровођење патријархата, „фалусно-створитељски, као Сунце у својој најраскошнијој мушкој снази, дионизијски патернитет стално тражи пријемчиву материју, да у њој пробуди живот...” (42–43).

Трећи ступањ соларног развитака је онај, *ајолинијски*. „Од замишљеног као фалусно Сунце, које се стално подиже и спушта, између изласка и заласка, постајања и нестајања, оно се уздиже до непроменљивог извора светлости, у царство соларног бивства, оствљајући далеко испод себе сваку идеју стварања и оплођавања, сваку чежњу за мешањем са женском материјом (43). Тренутак религијске смена дешава се, по Бахофену, у доба пре настанка античке Грчке и њене (нама данас углавном једино и познате) религије, забележене и у античком